

DOHODA ŠTYROCH VEĽMOCÍ V MNÍCHOVE ROKU 1938

VALERIÁN BYSTRICKÝ

BYSTRICKÝ, V.: Four Great Powers Agreement in Munich in 1938. *Vojenská história*, 6, 3-4, 2002, pp 44 – 62, Bratislava.

In the introduction the author describes the Munich Agreement from 29th August 1938 on surrender of border parts of Czechoslovakia – Sudety to Germany. This Agreement was signed by the highest representatives of Germany, Italy, France and Great Britain without the presence of Czechoslovakia as precisely worked out and implemented aggression by means of peace. In this context the author analyses the position of German minority in Czechoslovakia from which the basic question of bilateral German-Czechoslovakian relations developed, as well as the main problem of European policy. The author gradually analyses intents and concrete diplomatic steps of Western European countries to this problem. At the same time he refers to the fact that establishment of concrete territorial claims from Nazi Germany had become an immediate signal for Poland and Hungary to assert their territorial claims against Czechoslovakia. The author also depicts the atmosphere at Czechoslovakian embassies. He points out the attitudes of public during September 1938 and modification of these mindsets. *Military History. Czechoslovakia. The Munich Agreement. 1938.*

Mníchovská dohoda, t. j. finále československej krízy v roku 1938 predstavovala v konečnom dôsledku po každej stránke precízne pripravenú a realizovanú agresiu mierovými prostriedkami. Tento akt v mnohom smere jedinečný spôsobom prípravy, realizácie a zdôvodnením postupu nachádza len ťažko obdobu v dejinách diplomacie a medzinárodných vzťahov. V záujme udržania fiktívneho európskeho mieru bol štát donútený pod hrozbou vojenského útoku a neobvyklým diplomatickým nátlakom k ústupkom, zmene hraníc a následnej mocensko-politickej degradácii. Z pôvodne vnútro politickej záležitosti postavenia nemeckej menšiny v Československu sa postupne stala zásadná otázka bilaterálnych nemecko-československých vzťahov, aby sa ďalej cieľavedome posunula na základný problém európskej politiky, gradujúc v alternatívu mier alebo vojna. Z hľadiska komplexného posudzovania problému bolo podstatné, že s nárokmi Nemeckej ríše na československé územie hrozilo prvýkrát nebezpečenie útoku na víťaza z prvej svetovej vojny¹, ktorý, a to bolo podstatné, dostal garancie zo strany dvoch európskych mocností v rozsahu ako žiaden z malých európskych štátov. V dôsledku všetkých týchto faktorov nebola v procese československej krízy rozhodujúca otázka postavenia sudetských Nemcov, ale príprava a utváranie podmienok pre nacistickú agresiu voči Európe. Je objektívnou skutočnosťou, že viaceré požiadavky predkladané Sudetendeutsche Partei boli „oprávnené“ a celkové postavenie nemeckej „menšiny“ v Československu sa nepodarilo za dvadsaťročnej existencie štátu vyriešiť. Pred svetovou verejnosťou sa však tieto otázky prezentovali ako rozhodujúci problém, pričom Konrad Henlein po rozhovore s Adolfom Hitlerom 28. 3. 1938 takto formuloval budúci postoj: „Musíme teda žiadať toľko, aby sme nikdy nemohli byť uspokojení.“² Zástupcovia SdP (poslanec Ernst Kundt) aj v kontaktoch s francúzskymi politikmi, K. Henlein v Londýne a ďalší utvárali dojem, že „do Nemecka ísť nechceli“, ale strácali dôveru v rokovania s prezidentom Eduardom

¹ LEMBERG, H.: „Mníchov 1938“ a dlhodobé následky vo vzťahu medzi Čechmi a Nemcami. In: *Stroskotáni spolužití*. Ed. J. K. Hoensch, D. Kováč. Praha 1993, s. 236.

² *Akten zur deutschen auswärtigen Politik 1918 – 1945. Serie D Deutschland und die Tschechoslowakei (1937 – 1945)*. Baden-Baden 1950, Bd. 2, dok. 221.

Benešom a premiérom Milanom Hodžom. Podľa ich tvrdenia sa postupne presvedčili o neochote oboch československých politikov problém riešiť. Z celého kontextu vyplýva, že K. Henlein otvorene vyslovil požiadavku „Wir wollen heim ins Reich!“ až 15. 9. 1938³ a tento krok prezentoval ako dôkaz, že sa vyčerpali všetky možnosti dosiahnuť kompromis rokováním. Bez ohľadu na túto veľmi obratnú taktiku podstatným a rozhodujúcim pre A. Hitlera bola likvidácia existujúcej formy organizácie bezpečnosti, zrútenie versailleského systému, zmena pomeru síl na kontinente, a tým utváranie podmienok na ďalšiu realizáciu agresívnej politiky. Nacistický Führer považoval mocenskú vojenskú likvidáciu Československa za prvoradý predpoklad uskutočnenia ďalších agresívnych plánov. Svoj cieľ chcel dosiahnuť ozbrojenou akciou, čo jednoznačne formuloval v smernici z 30. 5. 1938: „Je mojim nezmieriteľným rozhodnutím zničiť Československo ozbrojenou silou.“⁴ Takto išlo nie o etnické, ale strategické riešenie problému, nie o čiastočné, ale úplné likvidovanie československej „otázky“, t. j. republiky ako takej, pretože „cieľom nemeckej zahraničnej politiky nebolo vlastné oslobodenie nemeckých národnostných skupín, ale dobytie priestoru, alebo prinajmenšom zneškodnenie Československa ako člena koalície namierenej proti Nemecku“.⁵

A. Hitler pri príprave protičeskoslovenských plánov vychádzal z predpokladu, že realizáciu svojich zámerov bude môcť dosiahnuť len použitím vojenskej sily, pretože československá armáda bude brániť celistvosť štátu. Jeho cieľom bolo utvoriť také podmienky, aby prípadný konflikt mal izolovaný a lokálny charakter, v priebehu ktorého by sa veľmi skoro zlikvidoval československý odpor. Zvolený postup vychádzal z presvedčenia, ktoré A. Hitler vyslovil už v novembri 1937, keď veril, že „Veľká Británia a snáď tiež Francúzsko sa už so všetkou pravdepodobnosťou mlčky zriekli Československa a republika sa bude síce brániť, ale v izolovanej vojne bude porazená“.⁶ Po „anšluse“ Rakúska cieľavedome pripravoval vnútropolitické, vojenské a medzinárodné podmienky na realizáciu uvedených zámerov. Systematicky stupňoval vojnovú hystériu a šíril strach z novej vojny, ak sa nespĺnia jeho sústavne sa zvyšujúce požiadavky. S najväčšou pravdepodobnosťou až do 28. 9. 1938 chcel, resp. bol presvedčený, že situáciu bude musieť riešiť vojenským útokom. V takomto prístupe k hodnoteniu situácie možno tiež hľadať príčiny jeho brutálneho a provokačného postupu v roku 1938. Dokázal postaviť politikov pred alternatívu opakovať rok 1914 alebo v záujme udržania mieru vzdať sa Československa. Cieľavedome sa usiloval forsírovať ilúziu, že ide o posledný veľký problém európskej politiky, ktorého likvidácia utvorí podmienky pre mierový vývoj. Celú otázku dokázal vyhrotiť do polohy, že západným veľmociam hrozilo riziko vstúpiť do nového európskeho konfliktu pre parciálny – regionálny problém, aby zabránili realizácii sebaurčovacieho práva; odstúpeniu Sudet ríši a zachovali celistvosť „umelo“ vytvoreného mnohonárodnostného československého štátu. Za kladné vyriešenie svojich požiadaviek ponúkal trvalé zlepšenie vzťahov medzi veľmocami, čím sa mal zabezpečiť mier na kontinente. Tvrdil, že godesberským memorandom (23. 9. 1938), ktorým zvyšoval svoje predchádzajúce požiadavky, ponecháva Československu „všetky možnosti ďalšej existencie ako nezávislého štátu. Dal slovo a na rozdiel od Beneša je zvyklý svoje slovo dodržať“.⁷ V podstate mu išlo hlavne o to, aby západné veľmoci ponechali Československo svojmu osudu. Cieľavedome vyhrocoval situáciu, vyvolával a stupňoval napätie v republike, aby mohol zdôvodniť a ospravedlniť vojenskú agresiu. Bol presvedčený, že v danej situácii môže realizovať svoje zábery len vojenskou akciou.

³GEBEL, R.: „Heim ins Reich!“ Konrad Henlein und der Reichsgau Sudetenland 1938 – 1945. München 1999, s. 59; BRANDES, D.: „Eine verspätete tschechische Alternative zum münchener Diktat.“ In: Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte, roč. 42, 1994, č. 2, s. 221 – 241.

⁴Akten, ref 2, zv. 2, dok. 221.

⁵ČELOVSKÝ, B.: Mnichovská dohoda 1938. Ostrava 1999, s. 82.

⁶Akten, ref 2, zv. 2, dok. 19.

⁷Documents on British Foreign Policy 1919 – 1939. Third Series (DBFP). Ed. E. L. Woodward, R. Butler. London 1951, vol. 2, dok. 1129. Rozhovor A. Hitler Harold Wilson 27. 9. 1938.

Mierové riešenie akceptoval nielen v dôsledku postupu Veľkej Británie a čiastočne Francúzska, ale aj pod vplyvom názorov Josefa Geobbella, Hermanna Göringa a ďalších. V situácii, keď mu Neville Chamberlain (28. 9. 1938) odkazoval: „som presvedčený, že všetko podstatné môžete dostať bez vojny a ihneď“⁸, ťažko mohol použiť vojenské riešenie, ale bol nútený súhlasiť s navrhovaným mierovým postupom, napriek tomu, že sa nepodarilo naplniť strategické ciele. Myšlienka okupácie českých krajín a úplná likvidácia Československa však A. Hitlera neopustila ani na chvíľu, čo jednoznačne dokazuje skutočnosť, že za novej situácie, v nových podmienkach, po Mníchovskej dohode ihneď v prísnej tajnosti pokračoval v uskutočňovaní svojich zámerov, pričom spočítku o nich neinformoval ani najbližších spolupracovníkov. V tomto kontexte možno akceptovať názor, že z mníchovskej konferencie odchádzal „s pocitom, že bol podvedený“.⁹

A. Hitler v spolupráci s nacistickou diplomaciou, za asistencie domácich a zahraničných politických organizácií (SdP), tajných služieb, politickovojským tlakom, hrozbou použitia sily a s využitím propagandistickej mašinérie utvoril za niekoľko málo mesiacov takú situáciu, že úplne znehodnotil spôsob organizácie bezpečnosti, ktorý Praha budovala takmer dvadsať rokov. Spochybnil význam udržania celistvosti, ale hlavne mocenskopolitickej sily republiky z hľadiska zachovania vplyvu a pozícií Francúzska, ale aj Veľkej Británie na kontinente. ČSR dostal do takmer úplnej medzinárodnej izolácie. Výsostne vnútropolitický problém postavenia a práv nemeckej menšiny povýšil na ústrednú otázku európskej politiky, vzťahov medzi veľmocami, do ktorej nemalo ČSR v podstate čo hovoriť. A. Hitler nevedol rozhovory s Československom na bežnej alebo osobitnej diplomatickej úrovni. Nacistická diplomacia v žiadnej oficiálnej nóte alebo inou formou nedefinovala, ani nepredložila konkrétne požiadavky československej vláde, ale si vynucovala ich splnenie cestou nátlaku na západné veľmoci. A. Hitlerovi sa podarilo bez väčších problémov zabrániť, aby sa Československo zúčastnilo záverečných rokovaní v Mníchove. Toto jeho úsilie nachádzalo nielen odobrenie západnými veľmocami, ale priamo korešpondovalo s ich prístupom k riešeniu problému. V Mníchove sa takto Československo dostalo do pozície neprípustného diktátu. Súčasne aj do pozície toho, kto nesie hlavnú zodpovednosť za daný stav. V záujme udržania mieru teda malo prijať požiadavky naň kladené, navyše, keď samo takýto postup 21. 9. 1938, t. j. prijatím propozícií západných veľmocí, akceptovalo.

***

Nastolenie konkrétnych územných požiadaviek zo strany nacistického Nemecka, ich priama podpora Veľkou Britániou a Francúzskom, ako aj súhlas pražskej vlády a prezidenta ich realizovať, signalizovalo tiež Maďarsku a Poľsku, že sa utvárajú možnosti si okamžite uplatniť svoje územné nároky voči Československu. Oba štáty samostatne, ale aj pod masívnym tlakom Nemecka, odovzdali 21. a 22. 9. 1938 nóty, v ktorých žiadali o analogické riešenie menšinovej otázky ako v prípade Sudet. „Kruh obklúčenia okolo republiky sa uzavrel.“¹⁰ Varšava a Budapešť mali viacero spoločných záujmov, medzi ktoré patrilo uspokojenie poľských územných nárokov na Tešínsku, neskôr na Orave a Spiši, okupácia Slovenska, resp. jeho časti Maďarskom, utvorenie spoločnej hranice, ale súčasne existovali aj rozdielne prístupy. Zatiaľ čo Poľsko chcelo uskutočniť svoje požiadavky priamym nátlakom, vystupujúc ako veľmoc a 30. 9. 1938 ultimatívnu formou žiadalo odstúpenie Tešínska, Maďarsko sa mohlo spoliehať len na rozhodnutie mocností, čo ho nútilo taktizovať a vyčkávať.¹¹ Spôsob, akým sa rieši-

⁸Documents, ref 7, zv. 2, dok. 1158.

⁹KISSINGER, H.: Umění diplomacie. Od Richelieua k pádu Berlínske zdi. Praha 1997, s. 332.

¹⁰DEJMEK, J.: Historik v čele diplomacie Kamil Krofta. Praha 1998, s. 321.

¹¹HOENSCH, K. J.: Der ungarische Revisionismus und die Zerschlagung der Tschechoslowakei. Tübingen 1967, s. 48 a n.; DEÁK, L.: Hungaries Game for Slovakia. Bratislava 1996, s. 87.

la československá otázka v Mníchove, dovoľoval čiastočne realizovať teritoriálne ambície oboch krajín; nátlakom v prípade Poľska a Viedenskou arbitrážou (2. 11. 1938), t. j. rozhodnutím Nemecka a Talianska v prospech Maďarska. Váhanie, taktizovanie a vyčkávanie Budapešti počas záverečnej fázy československej krízy spôsobilo, že Maďarsku sa už nikdy nepodarilo získať podporu Nemecka pre svoje maximalistické ciele – okupáciu Slovenska. Aj čiastočné splnenie územných požiadaviek oboch krajín na úkor Československa, v podmienkach krízy roku 1938, tvorilo čo formy aj obsahu nedeliteľnú súčasť neprípustného tlaku na Prahu, realizovalo sa v súlade s nacistickými agresívnymi cieľmi a bolo v podstate ich súčasťou. V kontexte so širokým celoeurópskym vývojom je zaujímavé, že v oboch štátoch, ale hlavne v Maďarsku, neprevládalo v súvislosti s podpísaním Mníchovskej dohody a Viedenskej arbitráže nadšenie nad „záchranou“ mieru, ale politická scéna sa naopak radikalizovala, pretože sa nepodarilo realizovať úplnú likvidáciu časti Trianonskej mierovej zmluvy, resp. proklamovaných revizionistických ambícií.

***

„Považujeme dohodu podpísanú včera v noci a anglicko-nemeckú námornú dohodu za symboly želania našich národov nikdy už neviest' vojnu jeden proti druhému.

Uzniesli sme sa, že metóda konzultácií bude metódou prijatou k riešeniu akýchkoľvek otázok, ktoré sa týkajú našich krajín a sme odhodlaní pokračovať v našom úsilí pri odstraňovaní možných zdrojov rozporov a tým prispieť k zaisteniu mieru.“¹²

Britsko-nemecká deklarácia z 30. 9. 1938, tento kus papiera vydávaný jej pôvodcom N. Chamberlainom tiež „za mier pre našu dobu“, v koncentrovanej podobe vyjadrovala podstatu úsilia, ktoré britský premiér sledoval v procese československej krízy. Z hľadiska jeho predstáv nemalo ísť len o riešenie postavenia Nemcov v ČSR, ale táto dohoda mala byť impulzom budúcej nemecko-britskej spolupráce. Uspokojením nacistických požiadaviek a ponúknutou ochotou ich priamo, či nepriamo pomáhať splniť, mali sa odstrániť rozpory v Európe a vytvoriť podmienky pre mierový vývoj. Postup Londýna bol ovplyvnený mnohými faktormi a vychádzal z princípu, že Veľká Británia nie je vstave bojovať s tromi potencionálnymi protivníkmi (Japonsko, Taliansko, Nemecko), a preto je nutné sa dohodnúť s najsilnejším z nich. N. Chamberlain považoval tretiu ríšu za „kľúč k otázke“.¹³ V Londýne neboli ochotní prijať žiadne významnejšie opatrenia proti nemeckej expanzii. Politika appeasementu vychádzala z predpokladu akceptovania určitého rozšírenia nemeckého vplyvu v stredoeurópskom priestore, resp. na Balkáne, mierovými prostriedkami. Vládnuce politické elity vo Veľkej Británii sa priklonili ďalej ku koncepcii politiky appeasementu z obáv pred novým európskym konfliktom, na ktorý sa v Londýne necitili byť pripravení. Vojenské velenie v marci 1938 došlo k záveru, že v žiadnom prípade nie je možné vojensky zabrániť prípadnej agresii nacistického Nemecka.¹⁴ Obávali sa, že dôsledkom nového konfliktu v Európe by boli veľké sociálne otrasy, došlo by k posilneniu vplyvu komunizmu a neúmernému zosilneniu mocenských pozícií Sovietskeho zväzu, resp. k jeho teritoriálnemu rozšíreniu. Panovali predstavy, že cieľom ZSSR je vyvolať konflikt západných veľmocí s nacistickým Nemeckom, z ktorého by v Moskve ťažili pri realizácii plánov na vyvolanie socialistickej revolúcie v širších celoeurópskych rozmeroch. Politika appeasementu mala korene aj v britskom pacifizme, v nedostatočnom zbrojení a v ďalších príčinách. Appeasement bol zrejme tiež dôsledkom úpadku moci a sily britského impéria a jeho neschopnosti, ale aj nepripravenosti čeliť mocenskému nástupu, „úspechom“ a ideologickému tlaku nových diktátorských režimov. Veľká Británia odmietala

¹²Akten, ref 2, , zv. 2, dok. 676.

¹³COLVIN, J.: The Chamberlain Cabinet. London 1971, s. 69.

¹⁴COLVIN, J.: Vansittart in Office. London 1965, s. 201 a n.

nechať „voľnú ruku“ Nemecku v strednej a východnej Európe, ale na druhej strane nebola ochotná prisľúbiť, že bude odporovať nemeckej agresii v tomto priestore.¹⁵

V Londýne dúfali, že zabezpečia mier na kontinente cestou spolupráce s nacistickým Nemeckom a splnením časti jeho požiadaviek, ktoré považovali za rozumné, uskutočniteľné mierovou cestou. „Angličania sú národ zo zmyslom pre realitu“ tvrdil Edward F. Halifax A. Hitlerovi v Obersalzbergu (19. 11. 1937) a zdôrazňoval, že „možno viacej ako iní sú presvedčení o tom, že chyby versailleského diktátu musia byť napravené“.¹⁶ Uplatnenie tohto pohľadu na československú krízu dokazovalo, že v Londýne neuvažovali o utvorení širšej európskej koalície alebo zoskupení štátov proti Nemecku, odstúpenie Sudet nacistickému Nemecku sa nehodnotilo ako vážnejšie a podstatnejšie ohrozenie britských záujmov na kontinente. Ani zdôrazňovanie skutočností, že „ak pohltí Nemecko ČSR, bude Anglicko v zlej situácii“, si mnohí britskí štátnici neuvedomovali, resp. nemienili akceptovať.¹⁷ Veľká Británia sa angažovala v priestore, v ktorom nemala bezprostredné mocenské záujmy a celý problém posudzovala z určitého „nadhľadu“, t. j. jeho dopadu na celoeurópske záležitosti. Pozitívnym vyriešením sporov chcela zabrániť vojne a dať nový impulz k zlepšeniu vzťahov medzi veľmocami.

N. Chamberlain chcel ukázať svetu, „ako môže byť správna revízia zmlúv uskutočnená bez vojny“.¹⁸ Z týchto dôvodov sa usiloval, aby k prípadným zmenám dochádzalo „pokojným vývojom“, nevzniklo nové napätie, nové konflikty. Britská politika a diplomacia sa usilovali presvedčiť A. Hitlera, že riešenie „sudetonemeckej otázky“ si môže vymôcť diplomatickou cestou.¹⁹ Táto časť britského politického spektra chcela udržať mier za každú cenu, hoci si uvedomovala dôsledky takéhoto postupu na Československo. Britský vyslanec v Berlíne Neville Henderson videl riešenie situácie už v máji 1938 nielen v odtrhnutí „teritórií obývaných Nemcami, ale to tiež predpokladá odtrhnutie ďalších teritórií obývaných Poliakmi a Maďarmi a vtedy nie je pre zvyšok českého štátu iné východisko okrem totálneho pripojenia sa k Nemecku alebo kvázi politická samostatnosť, no úplná hospodárska závislosť od Nemecka“.²⁰ N. Chamberlain, ale nielen on, veril, že „odstránením obmedzeného sudetského problému našiel recept na mier pre svoju generáciu“.²¹ Situácia sa interpretovala tak, že zodpovednosť za zvyšovanie napätia padá na Československo, ktoré nevie alebo nechce vyriešiť problém Nemcov v Sudetách. Postupne sa presadzovala a akceptovala myšlienka, že najlepším riešením by bolo uskutočnenie plebiscitu. Návrh, ktorý dal Londýn Československu, a to súhlasilo s vyslaním „sprostredkovateľskej misie“ lorda Waltera Runcimana, považovali za dôkaz, že „Veľká Británia už neuznáva, že by sudetská otázka bola vnútorným problémom, ktorého vyriešenie by bolo výhradne právomocou Československa“. Navyac W. Runciman koncom augusta došiel k záveru, že „Česi a Nemci nemôžu bývať pod jednou strechou.“²² V britskej argumentácii postupne akcentujú tieto myšlienky a koncentrujú sa do podoby: nie je možné vyvolať pre parciálny problém nový európsky konflikt. Boli rozhodnutí nedovoliť a priamo zabrániť, aby sa československá kríza stala príčinou opakovania roku 1914, navyše aj preto, že Londýn ne-

¹⁵PARKER, R. A. C.: Chamberlain and Appeasement. British Policy and the Coming of the Second World War. London 1993, s. 96 a n.

¹⁶Akten, ref 2, zv. 1, dok. 31.

¹⁷Archív Ministerstva zahraničných vecí České republiky (AMZV ČR). Telegramy došlé, č. 186, J. Masaryk Londýn 13. 3. 1938; Dokumenty československé zahraniční politiky. Československá zahraniční politika v roce 1938. Ed. J. Dejmeck. Praha 2000, zv. 1, dok. 102.

¹⁸Documents, ref 7, zv. 2, č. 1033. Rozhovor A. Hitler – N. Chamberlain, Godesberg 22. 9. 1938.

¹⁹KVAČEK, R.: Obtížné spojení. Politicko-diplomatické vztahy mezi Československem a Francií 1937 – 1938. Praha 1989, zv. 1, s. 81.

²⁰Centralen d'aržaven istoričeski archiv Sofia f. 176, o. p. 6, a. e. 2847, s. 60. Rozhovor N. Hendersona s bulharským vyslancom v Berlíne P. Draganovom 16. 5. 1938.

²¹ČELOVSKÝ, ref 5, s. 333.

²²Dokumenty, ref 17, zv. 2, dok. 829. E. Daladier Š. Osuskému 4. 10. 1938.

mal voči Prahe žiadne priame záväzky.²³ Realite uvedeného kontextu zodpovedá konštatovanie československého vyslanca v Londýne Jana Masaryka, že ani britská vláda v svojej väčšine „nechápe našu dôležitosť proti nemeckej expanzii na juhovýchod“ aj napriek snahe „ju presvedčiť, že je to otázka európska“.²⁴

Veľká Británia, ktorá v svojom impériu flagrantne porušovala právo národov na sebaurčenie, v tomto konkrétnom prípade, sa vehementne dožadovala jeho realizácie, pôvodne formou plebiscitu. Pomaly vystupovala ako jeho najdôležitejší zástanca argumentujúc aj tradičným britským zmyslom pre fair play. V Londýne považovali požiadavky sudetských Nemcov a ich sťažnosti na zlé postavenie menšiny „za oprávnené“. Naznačovali, že ani v prípade víťaznej vojny by nemohlo ostať Československo v súčasných hraniciach. Prečo teda bojovať?

N. Chamberlain, tento „posol mieru“²⁵, sa štylizoval do pózy „sprostredkovateľa“ a usiloval sa presadzovať Hitlerove požiadavky. Vyvíjal nátlak na ČSR a zvlášť E. Beneša, aby ich Praha prijala. Britský kabinet 14. 9. 1938 posudzoval možnosť uplatnenia princípu plebiscitu pri riešení sudetonemeckého problému a väčšina jeho členov ho považovala za akceptovateľný. Súčasne sa otvorila otázka garancií hraníc Československa po realizácii územných zmien v dôsledku plebiscitu,²⁶ zrejme ako snaha dať Prahe určité kompenzácie a záruky a súčasne tým „uľahčiť“ Francúzsku, aby našlo spôsob ako sa dostať zo zložitej situácie. O týchto otázkach nehovoril na druhý deň N. Chamberlain s A. Hitlerom v Berchtesgadene, ale bol to on, ktorý vyslovil osobný názor, že v zásade „nemá námietok“ proti pripojeniu sudetských Nemcov k ríši. Navyše, zrejme počas rokovaní s francúzskymi politikmi v Londýne (18. 9. 1938), získal od E. Daladiera informácie, že ani E. Beneš nemá úplne negatívne stanovisko k určitým územným korektúram.²⁷ V súlade s celkovým predchádzajúcim britským postupom vychádzal na mníchovskej konferencii z presvedčenia: „Česká otázka je európska otázka a veľmoci majú nielen právo, ale aj povinnosť ju vyriešiť.“²⁸ Nebol to len tlak verejnosti, ktorá mala hlboko vryté v pamäti hrôzy „veľkej vojny“, ale jeho osobné presvedčenie a tiež viacerých jeho spolupracovníkov (E. Halifax, Horace J. Wilson a ďalší), že vojne je nutné zabrániť prakticky za každú cenu. Svedčila o tom jeho diplomatická iniciatíva, ktorá kulminovala v septembri 1938 a súčasne dokazovala, že Veľká Británia už dlhší čas prevzala vedúcu úlohu v procese riešenia československej krízy, a tým aj časť zodpovednosti za jej výsledok. V tomto kontexte si v Londýne nerobili väčšie problémy, akým spôsobom sa Paríž vyhne splneniu svojich záväzkov voči ČSR a vôbec sa nezaťažovali, ako tento postup poznačí veľmocenské postavenie a prestíž Francúzska. Za záchranu mieru bola značná časť britskej vládnucej elity ochotná dovoliť nacistickému Nemecku upevniť a posilniť politické a hospodárske postavenie v strednej Európe, vyradiť z hry prirodzeného spojenca Francúzsko, posilniť medzinárodnú prestíž tretej ríše a uspokojiť sa sebaklamom, že sú tým možno definitívne uspokojené teritoriálne ambície Berlína v Európe, resp. sa získa čas. Tento postoj nebol mysliteľný bez viery, že A. Hitler síce používa neprijateľný postup a metódy, ale nechce vojnu, nepripravuje agresiu na kontinente. Spôsob, akým postupoval N. Chamberlain v rozhovoroch s A. Hitlerom a na mníchovskej konferencii, dokazoval, že britský premiér a britská politika akoby strácali súdnosť reálneho videnia stavu vecí.

***

²³WEINBERG, G. L.: The Foreign Policy of Hitler's Germany. Diplomatic Revolution in Europe 1933 – 1936. Chicago 1970, s. 378 a n.

²⁴AMZV ČR, Telegramy došlé, č. 258, Londýn 23. 3. 1938, J. Masaryk; Dokumenty, ref 17, zv. 1, dok. 155.

²⁵SMIDT, P.: Štáista na diplomatickej scéne. Bratislava 1965, s. 315.

²⁶PARKER, ref 15, s.161 – 162.

²⁷Dokumenty, ref 17, zv. 2, dok. 631, 829.

²⁸Akten, ref 2, zv. 2, dok. 670.

Francúzsku sa nepodarilo získať po prvej svetovej vojne od veľmoci garancie v rozsahu, ktoré by podľa predstáv Paríža boli dostatočné proti prípadne obnovenej nemeckej expanzii. Rozhodujúcim faktorom, v určitých fázach vývoja, zostávala britsko-francúzska spolupráca, ďalej podpora myšlienok kolektívnej bezpečnosti v rámci Spoločnosti národov a budovanie bezpečnostného systému so štátmi strednej, juhovýchodnej a východnej Európy. Išlo predovšetkým o obojstranné politicko-diplomatické záruky bezpečnosti. V 30. rokoch sa situácia postupne pod vplyvom narastajúceho tlaku nacistického Nemecka vykryštalizovala tak, že Francúzsko v záujme svojej bezpečnosti, mocenských pozícií a vplyvu muselo brániť spojencov vo východnej časti kontinentu, pretože podľa Eduarda Daladiera francúzska politika v priebehu stáročí sa zameriavala na to, aby zamestnávala Nemecko na východe, a tak zabránila jeho tlaku na Francúzsko. Objavila sa možnosť vojenskej konfrontácie s tretou ríšou v súvislosti s obsadením Porýnia (7. 3. 1936)²⁹, ale stále reálnejšia bola hrozba priamej alebo nepriamej agresie nacistického Nemecka proti spojencom Francúzska. Paríž sa postupne, predovšetkým na základe zmlúv uzavretých s Československom, dostal do dilemy; v prípade vojenského ohrozenia svojho spojenca splniť prijaté záväzky, t. j. vypovedať nacistickému Nemecku vojnu a zopakovať tak situáciu z roku 1914 so všetkými jej dôsledkami, alebo nechať svojho spojenca v núdzi bez pomoci „za cenu potupného porušenia právnych záväzkov“.³⁰ Francúzsko, kde spomienky na ľudské a hospodárske obete, ako aj na všetky hrôzy, ktoré priniesla a spôsobila „veľká vojna“, boli prítomné vo všetkých sférach politického a spoločenského života, malo dať podnet, resp. malo rozhodnúť o novej a určite krutejšej repríze. V krajine boli voči Československu veľké sympatie, časť vládneho kabinetu nesúhlasila s postupom E. Daladiera, a hlavne ministra zahraničných vecí Georgesa Bonneta, ale v rozhodujúcich chvíľach sa politici a verejnosť prikláňali k pacifizmu, pričom kládli takto otázku: „Viete vo svetovej vojne bolo niekoľko miliónov mŕtvych a niekoľkokrát toľko ranených, vdov a sirôt. Teraz by sa všetko snád ešte v ohromnejšom merítku opakovalo, a to pre 3 1 milióna vašich Nemcov, z ktorých ešte 80 % u vás nechce zostať...“³¹ Pritom pre širokú verejnosť, ale aj mnohých francúzskych politikov sa nemecká expanzia v strednej Európe javila síce ako ohrozenie mocenských, politických a hospodárskych záujmov a priamo aj pozície a prestíže tretej republiky, ale nie ako bezprostredný a priamy útok na samostatnosť a územnú celistvosť Francúzska.

Postupne ako v Paríži narastali obavy z Nemecka a upevňovalo sa presvedčenie, že Berlín opäť nastolí teritoriálne požiadavky³², posilňovala sa spolupráca, ale stupňovala sa aj závislosť tretej republiky na Veľkej Británii. Francúzsko nebolo schopné udržať samo, resp. so svojimi spojencami, poversailleské územné a už vôbec nie mocenské usporiadanie a jeho spolupráca s Londýnom a pomoc jeho spojenca sa stávali pre neho životnou otázkou. V rámci tejto aliancie hrala Veľká Británia určujúcu úlohu.³³ Francúzsko sa postupne dostávalo do vleku jej politických kalkulácií a osvojovalo si, resp. prijímalo hodnotenia situácie, ako ich videl a vnímal Londýn. Smery tohto vývoja bolo možné postrehnúť už na francúzsko-britských rokovaniach koncom novembra 1937 v Londýne. V podstate možno súhlasiť s názorom, že „osud Československa bol spečatený nie v Mníchove, ale takmer o rok skôr v Londýne, kde francúzsky minister zahraničných vecí Ivon Delbos hovoril o Československu „nie z politického či strategického hľadiska, ale právnického.“³⁴ „Francúzsko akceptovalo princípy appeasementskej politiky bez ohľadu na to, či túto skutočnosť deklarovalo alebo nie. Obe veľmoci pri „anšluse“ Rakúska síce formálne protestovali, ale de facto ho vzali na vedomie ako rea-

²⁹BAUMONT, M.: La faillite de paix 1918 – 1939. Paris 1961, s. 701 a n.

³⁰LUKEŠ, I.: Československo mezi Stalinem a Hitlerem. Benešova cesta k Mníchovu. Praha 1999, s. 58.

³¹Dokumenty, ref 17, zv. 2, Dodatok, dok. III. List J. Nečasa E. Benešovi z konca októbra 1938; O postoji francúzskej verejnosti: LACAZ, I.: L'opinion publique française et la crise de Munich. Bern, Berlin, New York, Paris 1991.

³²BAUMONT, M.: Les origines de la deuxième guerre mondiale. Paris 1969, s. 47.

³³KVAČEK, R.: Nad Evropou zataženo. Československo a Evropa 1933 – 1937. Praha 1966, s. 211.

³⁴KISSINGER, ref 9, s. 325

lizáciu práva národov na sebaurčenie. Potom, keď sa rozhorela československá kríza, neboli vstave pochopiť alebo nechceli vziať na vedomie skutočnosť, že nejde len o Československo, ale o samotné princípy usporiadania európskeho kontinentu. Francúzska politika sa navyše dostávala do pozície, že ona niesla zodpovednosť za stav vecí, pretože sa zaviazala poskytnúť pomoc Československu v prípade jeho napadnutia. Pritom nebola schopná sa samostatne rozhodnúť a diplomatickopolitický postup počas československej krízy nielen konzultovala, ale priamo prispôbovala predstavám Londýna. Napriek oficiálnym tvrdeniam o trvácnosti francúzskych záväzkov voči Československu, začiatkom leta 1938, bola situácia z taktického aj strategického hľadiska jednoznačná. „Francúzsko nepovedie vojnu kvôli Sudetám“³⁵, ale v Paríži chceli, resp. sa domnievali, že vyhláseniami o splnení svojich záväzkov tvoria priaznivejšie podmienky pre československo-nemecké rokovania a prípadnú dohodu. Francúzski politici tvrdili, že v prípade útoku nacistického Nemecka sú ochotní poskytnúť pomoc Československu, ale odmietali bojovať kvôli sudetskej otázke. Bez ohľadu na to, že išlo o kamuflovanie podstaty vecí, „logické“ východisko bolo jednoduché; vyriešiť za každú cenu otázku nemeckej menšiny v ČSR. Tým sa odstráni možnosť nacistického útoku a príčina vzniku nového európskeho konfliktu. Paríž a Londýn sa z obáv pred možnými medzinárodnými a vnútropolitickými dôsledkami novej vojny usilovali zachrániť mier, a to takým spôsobom, že by uspokojili nacistické požiadavky a súčasne vytvorili situáciu, v ktorej by sa obeť, ktorú malo priniesť Československo, zdala prijateľnou. Nesplnenie záväzkov Paríža by sa takto mohlo ospravedlniť, resp. zdôvodniť, navyše, ak by Praha súhlasila alebo bola donútená súhlasiť s územnými korektúrami. Pritom však nevypracovali ani nenavrholi žiadny projekt územných zmien a možno vysloviť názor, že chceli dosiahnuť podmienky najvýhodnejšie pre Prahu, ale nikdy sa neodvážili razantne postaviť proti stupňujúcim sa útokom A. Hitlera. Vždy – najmä po godesberských rokovaniach – tomuto tlaku ustupovali a účet platila ČSR.

V období po májovej kríze 1938 spojenej s čiastočnou mobilizáciou československej armády sa názory vedúcich činiteľov francúzskej politiky (E. Daladier, G. Bonnet a ďalší) „s názormi ich anglických kolegov zhodovali až do tých najmenších podrobností; žiadnu vojnu, mierové riešenie problému na úkor Československa, konflikt by prospel len Moskve. Toto všetko hovorili nemeckej vláde naprosto zreteľne.“³⁶

Vedúce politické kruhy vo Francúzsku, a menovite E. Daladier si v plnej miere uvedomovali význam Československa z hľadiska francúzskej bezpečnosti. Pre ministerského predsedu bolo „jasné“, že A. Hitler chce „ovládnúť Európu ako Napoleon“. Francúzsky premiér sa obával, že „pravým cieľom Nemecka je zničiť Československo a uskutočniť pangermánske plány pochodom na východ“. Dokonca vyslovil prorocké slová: „Za rok by sme mohli očakávať, že sa obráti proti Francúzsku a Veľkej Británii, ktoré by boli nútené sa postaviť proti nemu za okolností ďaleko nepriaznivejších, aké sú dnes.“ Na porade v Londýne s britskou vládou (18. 9. 1938) prijal zásadu sebaurčenia sudetských Nemcov. Chcel tým „nájsť nejaký spôsob, ako zabrániť, aby Francúzsko bolo nútené ísť do vojny v dôsledku svojich záväzkov a zároveň aby bolo zachované Československo a zachránilo sa z tejto krajiny, koľko je v ľudských silách“.³⁷ V Londýne prvýkrát priamo a oficiálne rokovali britskí a francúzski politici o možnosti riešiť existujúcu krízu tlakom na Československo, aby súhlasilo s územnými zmenami v prospech Nemecka. Dohodli sa uplatňovať zásadu sebaurčenia nie všeobecne, ale ad hoc. E. Daladier zoberal na seba zodpovednosť a dal v zásade súhlas s odstúpením československého územia Nemecku bez konzultácií s Prahou. Britskí a francúzski politici odmietli myšlienku plebiscitu, pretože takýto postup by vytvoril precedens a mohol by sa uplatniť kdekoľvek a kedykoľvek. Dospeli k záveru, ktorý neskôr tlmočil N. Chamberlain v Godesbergu (22. 9. 1938)

³⁵KVAČEK, ref 19, s. 204 a n.

³⁶ČELOVSKÝ, ref 5, s.115 a 185.

³⁷Documents, ref 7, zv. 2, dok. 928.

A. Hitlerovi, že nie je nutné, aby zásada sebaurčenia bola základom existujúceho systému vo všetkých krajinách a za každých okolností, ale sa uplatní v tomto konkrétnom prípade. V priebehu rozhovorov sa akceptovala požiadavka garancií hraníc Československa po odstúpení územia proti potenciálnej agresii, čo E. Daladier chápal ako prínos pre bezpečnosť Francúzska. Jeho cieľom bolo, aby okyptená republika zostala potencionálnym spojencom Francúzska a hrozbou nacistického Nemecka v prípadnom konflikte. Takto nešlo v prvom rade o udržanie ďalšej existencie republiky, ale o zachovanie potencionálneho partnera. Pripravené tzv. propozície, ktoré neskôr odoslali do Prahy, definitívne spečatili osud Československa, pretože francúzski politici aj oficiálne prijali a podporili kurz, ktorý presadzoval N. Chamberlain. V plnom rozsahu sa táto skutočnosť prejavila na konferencii štyroch veľmocí v Mníchove, kde súhlasili s hodnotením, ktoré na úvod predniesol A. Hitler: „Existencia Československa v jeho terajšej podobe ohrozuje mier v Európe.“³⁸ Na organizačne nie dobre zabezpečenom zasadnutí nerozkovali o riešení postavenia nemeckej menšiny v ČSR, Francúzsko nebránilo záujmy svojho spojenca, ale všetci účastníci vychádzali zo zásady, že Československo musí odstúpiť časť svojho územia. V Mníchove išlo len o to, koľko a kedy. A tak, aj keď bolo zrejme, že už nejde o aplikáciu britsko-francúzskych propozícií z 19. 9. 1938, ale o godesberské ultimátum A. Hitlera, ktoré tak pôvodne pobúrilo N. Chamberlaina, západní účastníci konferencie, ale aj obaja diktátori hovorili len o procedurálnom usporiadaní toho, čo už bolo akceptované.

***

Josif Visarionovič Stalin bol druhý diktátor v Európe, ktorý chcel, resp. sa domnieval, že je pre jeho krajinu výhodné, ak by došlo pri riešení československej krízy k vojnovému konfliktu ďaleko od hraníc Sovietskeho zväzu. Moskva sa nikdy nevzdala myšlienky rozširovania socializmu vo svete, čo úzko, aj keď nie vždy úplne korešpondovalo s odmietaním versailleského systému, ambíciou teritoriálne rozšíriť Sovietsky zväz, a v neposlednom rade, s organizáciou jeho bezpečnosti. Využívanie a priamo aj podnecovanie rozporov medzi kapitalistickými štátmi, a hlavne veľmocami, sa vždy hodnotilo ako jedna z najúčinnejších záruk bezpečnosti, pretože mali obmedzovať alebo vylúčiť možnosť jednotného spoločného postupu imperialistických krajín proti socialistickému štátu. J. V. Stalin „predvídal opakovanie prvej svetovej vojny“,³⁹ t. j. dlhodobého zápasu, ktorého by sa Sovietsky zväz zúčastnil na jeho konci a stal by sa rozhodujúcou silou. Ako v prípade iných diktátorov, spôsob jeho myslenia nevynikal zvláštnou tvorivosťou, ale skôr stereotypom prejavujúcim sa v tomto prípade inovovaným opakovaním Brest-Litovského mieru a jeho dôsledkami, t. j. vítaným úsilím dostať do vzájomného, prípadne vojenského konfliktu imperialistické veľmoci. Za účinnú diplomatickú formu sa považovala tendencia rozbíjať jednotu tohto frontu v spolupráci s niektorými veľmocami, v 20. rokoch s Nemeckom.

V nových podmienkach vývoja, v 30. rokoch, dokumentovali tento záujem o kolektívnu bezpečnosť a neskôr taktika vytýčená na VII. kongrese Komunistickej internacionály v roku 1935. V podstate sa v rámci medzinárodného komunistického hnutia mal začať uplatňovať nový prístup k uskutočneniu socialistickej revolúcie. Deklarovaná podpora boja proti fašizmu cestou jednotného, ľudového a neskôr národného frontu, podpora donedávna zatracovanej buržoáznej demokracie, formovanie nového vzťahu k sociálnej demokracii, ale aj k obrane malých štátov proti nacistickej agresii, mali utvárať nový obraz o cieľoch komunistického hnutia. Vznikol priestor na šírenie sympatií so Sovietskym zväzom cestou jeho deklarovaného anti-fašistického postoja a nových tendencií v zahraničnej politike.

³⁸Akten, ref 2, zo. 2, dok. 670.

³⁹TUCKER, C. R.: Stalin. Na vrcholu moci 1928 – 1941. Praha 2000, s. 385.

Sovietska zahraničná politika na prelome rokov 1933 – 1934, po zhoršení vzťahov s Nemeckom, hľadala východisko v zlepšení kontaktov s Francúzskom a Veľkou Britániou. Forširovaný princíp „mier je nedeliteľný“, ako aj podpora zásad kolektívnej bezpečnosti z decembra 1933 otvárali Moskve nové možnosti postupu na medzinárodnej scéne.⁴⁰ Sovietsko-francúzska a sovietsko-československá zmluva o vzájomnej pomoci z roku 1935, ale predovšetkým „francúzska klauzula“⁴¹, dovoľovali vstúpiť Moskve do prípadného konfliktu podľa vlastného uváženia a v každom prípade až potom, ak Francúzsko splní prijaté záväzky, konkrétne poskytne pomoc Československu proti nacistickej agresii. Sovietsky zväz tým, že vstúpil do tvoriacej sa novej organizácie európskej bezpečnosti v stredoeurópskom priestore obmedzoval hrozbu medzinárodnej izolácie, prinášal alternatívu vzniku konfliktu ďaleko od svojich hraníc a našiel spojencov, pomocou ktorých by bolo možné tlmiť, odvrátiť alebo likvidovať agresivitu Nemecka. V prípade konfliktu malo dôjsť v prvom rade k stretnutiu medzi kapitalistickými mocnosťami, a tretia ríša by vybila svoju „ničivú silu“ v stredoeurópskom priestore.⁴² Sovietsky zväz mal možnosť postupovať podľa vlastného uváženia a využiť situáciu na realizáciu mocenských, vrátane teritoriálnych ambícií. Pritom alternatíva obnovy dohody z Rapalla ostávala otvorená. Bolo takto paradoxné, že Moskva, ktorá tvrdo kritizovala a odmietala versaillesky systém, chcela teraz brániť buržoázny štát, ktorý bol navyše súčasťou tohto systému.

Konkrétny prístup ZSSR k riešeniu československej krízy v roku 1938 sa dal ťažko jednoznačne identifikovať. Československý vyslanec v Moskve Zdeněk Fierlinger v septembri 1938 konštatoval: „Nálada ohľadne nás je tu veľmi pevná a rozhodná.“⁴³ Sovietsky vyslanec v Prahe Sergej Alexandrovskij potvrdil E. Benešovi moskovské „áno“ t. j., že ZSSR príde na pomoc Československu, ak príde Francúzsko a poskytne pomoc aj v prípade, keď Praha požiada Spoločnosť národov o podporu,⁴⁴ ale žiadna koordinácia postupu s Francúzskom a Československom neexistovala. Sovietsky zväz sa ponúkol v septembri 1938 zavolať poradu generálnych štábov troch armád, ale nevedel deklarovať, akým spôsobom by sa sovietska armáda dostala do Československa. Veliteľské kádre Červenej armády boli v dôsledku stalinských čistiek likvidované, názory na postup ZSSR boli v diplomatických kruhoch v Moskve nejednoznačné a skôr skeptické, ako optimistické. V celkovom postoji k Československu sa sovietskej diplomacii, tlači a propagande darilo robiť dojem, že ZSSR je jednoznačne na strane Prahy, odmieta ultimátum západných veľmocí, je za celistvosť republiky, chce za určitých podmienok poskytnúť pomoc, chápe mocenské dôsledky v prípade realizácie nacistických požiadaviek. Verejnosť, politické kruhy a armáda podporovali zachovanie samostatnosti štátu, organizovala sa verejná kampaň na obranu ČSR a pod. Celkový tento postup smeroval k utváraní dojmu, že ZSSR nenechá Československo napospas Hitlerovi, je jeho jediným spoľahlivým partnerom, čo malo okrem nevyhnutného propagandistického pôsobenia v danej chvíli aj v budúcnosti ovplyvňovať rozhodnutie vládnucich elít, ale aj verejnosti v Československu, postaviť sa za každých okolností na ozbrojený odpor. V konečnom dôsledku tento postup smeroval k vypuknutiu vojnového konfliktu, pričom mal alebo mohol vyústiť do vojenského riešenia československej krízy. Za danej situácie nič nebránilo ZSSR, aby si zvolil postup, ktorý by mu najviac vyhovoval. Všeobecne aj na rozhodujúcich miestach v Prahe prevládol názor, že Moskva splní svoj záväzok, ak Francúzsko prvé poskytne vojenskú pomoc ČSR, ale otázky kedy sa tak stane, kadiaľ príde pomoc atď. zostávali nezodpovedané, alebo sa o nich pre-

⁴⁰Istorija vnešnej politiki SSSR 1917 – 1945. Moskva 1976, s. 308 – 309; Istorija Komunističeskoj partii Sovetskogo Sojuza. Moskva 1971, s. 25 – 29.

⁴¹PFAFF, I.: Die Sowjetunion und die Verteidigung der Tschechoslowakei 1934 – 1938. Versuch der Revision einer Legende. Köln, Weimar, Wien 1996, s. 60 a n.

⁴²LUKEŠ, ref 30, s.168.

⁴³AMZV ČR, Telegramy došlé č. 755/38, Moskva 10. 9. 1938; Dokumenty, ref 17, zv. 2, dok. 557.

⁴⁴BENEŠ, E.: Mnichovské dni. Paměti. Praha 1968, s. 316 – 317.

dom nerokovalo. E. Beneš neskôr hovoril, že „nikdy nedostal od Rusov presné uistenie čo budú robiť“.⁴⁵ K. Krofta v prípade poskytnutia podpory len zo strany Sovietskeho zväzu tvrdil, že „pomoc samostatného bolševického Ruska by postavila proti nám celý západný svet“.⁴⁶ ZSSR sa v prístupe k československej kríze nachádzal v roku 1938 vo výhodnej pozícii, pretože mohol reagovať na stav vecí, ale súčasne pociťoval hrozbu medzinárodnej izolácie v prípade dohody západných veľmocí a nacistického Nemecka o Československu. Z hľadiska celkových koncepčných zámerov a cieľov je problematické, či by sa ZSSR výrazne a dôsledne angažoval v izolovanej vojne tretej ríše proti ČSR,⁴⁷ pretože by ohrozil záujmy socializmu a o jeho mocenských pozíciách ani nehovoriac. Tým nechceme vylúčiť, že v takomto prípade by Moskva neposkytla určitú, presne ťažko definovanú pomoc, obmedzenú na letecké jednotky, zbrane, resp. dobrovoľníkov. V princípe však, bez vyslovenia hypotéz a konštrukcií, je nemožné jednoznačne určiť postoj ZSSR k možným variantom riešenia československej krízy z jednoduchého dôvodu; diktátori sa v takých prípadoch rozhodujú ad hoc. Je na druhej strane objektívnou skutočnosťou, že sovietska diplomacia, propaganda, publicistika, ale hlavne historiografia ponechala zodpovednosť za Mnichovskú dohodu na iných a utvárat' pozitívny obraz socialistického štátu, KSČ a „pokrokových síl“.

***

Juhovýchodná Európa bola regiónom, ktorého sa vývoj československej krízy a spôsob jej riešenia neobyčajne priamo dotýkal. Nešlo len o to, akým spôsobom chceli, alebo budú veľmoci posudzovať existujúci konflikt, otázku postavenia menších, územnej celistvosti, ale aj o hrozbu ďalšieho prenikania nacistického Nemecka do tejto oblasti. Postoj jednotlivých krajín, resp. účastníkov regionálnych politických blokov (Malá dohoda, Balkánska dohoda) bol diferencovaný už aj preto, že Juhoslávia a Rumunsko mali politickovojskové dohody s Československom, ktoré ich zaväzovali pomôcť svojmu spojencovi v prípade agresie Maďarska. Ostatných krajín sa spôsob riešenia krízy dotýkal nepriamo – ako prípadná hrozba vzniku vojenskej konfrontácie a utvárania precedensu veľmocenského diktátu do budúcnosti. Charakteristickými črtami postupu balkánskych krajín bolo úsilie jednoznačne nedefinovať svoj postoj, a tým si ponechať možnosť lavírovania. Vzťahovalo sa to aj na malodohodové záväzky voči Československu, pričom Rumunsko sa dosť jednoznačne, ale Juhoslávia vyhýbavo vyjadrovali k tomuto problému, navyše keď sa otázka týkala nielen priamej maďarskej agresie, ale aj prípadného prechodu nacistických vojsk cez maďarské územie. Pri zohľadnení špecifických postojov vyplývajúcich z cieľov a záujmov balkánskych krajín, snahy Juhoslávie a Rumunska nepripustiť utvorenie „veľkého“ Maďarska, bolo zrejmé, že krajiny polostrova so znepokojením, výhradami a obavami sledovali postup, akým veľmoci riešili, resp. chceli riešiť československú krízu. V procese stupňujúceho sa napätia najskôr rozdielne, ale postupne jednoznačne prijímali tézy appeasementskej politiky a videli východisko v uspokojení požiadaviek nacistického Nemecka, t. j. „mierovom“ riešení, ktorého účet malo platiť Československo. Uvedené hodnotenie sa zvlášť silne forsírovalo potom, ako v Prahe akceptovali myšlienku odstúpenia územia po doručení britsko-francúzskych propozícií.⁴⁸ Tento trend prevládol aj napriek sympatiám s Československom, ktoré sa prejavovali solidárnymi akciami,

⁴⁵Válečné denníky Jana Opočenského. Ed. J. Čechurová, J. Kuklík, J. Čechura, J. Nemeček. Praha 2001, 24. 8. 1944, s. 367.

⁴⁶Státní ústřední archiv Praha, Prezídium ministerské rady (PMR), XVII-41. Zasadnutie vlády 21. 9. 1938.

⁴⁷DEJMEK, J.: K československo sovietskym politickým vztahům ve druhé polovine třicátých let. In: Český časopis historický, roč. 97, 1999, č. 1, s. 91 a 98.

⁴⁸BYSTRICKÝ, V.: Kolektivna bezpečnosť alebo neutralita. Balkánske štáty a vytváranie záruk bezpečnosti v 30. rokoch. Bratislava 1981, s. 238 a n.

hlásením sa dobrovoľníkov na pomoc ČSR v Juhoslávii, Rumunsku a čiastočne v Bulharsku. Na druhej strane vznikali obavy z ďalšieho vývoja, pretože sa ukázali nové fenomény v medzinárodnom vývoji; revízia mierových zmlúv „mierovým“ spôsobom – cestou diktátu veľmocí, ďalej sa otváral priestor pre nacistické prenikanie, Mníchovská dohoda vyvolala vlnu revizionistických demonštrácií v Bulharsku a pod.⁴⁹ Všetky tieto okolnosti vplývali na posilňovanie zásad politiky neutrality, t. j. snahy balkánskych krajín udržiavať kontakty so všetkými veľmocami, zachovať neutrálny postoj k súpereniu veľmocí, ale aj k agresii niektorých z nich. Súčasne viedli k oslabovaniu vzájomnej solidarity a prvoradým cieľom sa stala otázka, ako sa vyhnúť vojenskému konfliktu bez ohľadu na dôsledky, ktoré z takýchto postojov vyplývali.

***

Československo ako demokratický štát, ktorého vznik bol jednoznačne spojený s výsledkami prvej svetovej vojny, inklinoval pri organizácii svojej bezpečnosti k spolupráci s víťaznými demokratickými mocnosťami. Mimoriadna angažovanosť štátu a jeho dlhoročného ministra zahraničných vecí E. Beneša na organizácii bezpečnosti v rámci Spoločnosti národov svedčila o tom, že predstavitelia republiky videli zabezpečenie štátu v súlade a v priamej spojitosti s utváraním širších európskych, resp. svetových záruk bezpečnosti. Československo získalo z formálneho a teoretického hľadiska v 30. rokoch také garancie bezpečnosti, ako žiaden iný malý štát. Praktické a hlavne dôsledné fungovanie kolektívnej bezpečnosti na základe francúzsko-sovietsko-československej zmluvy bolo však relatívne. Zmluvné záväzky o vzájomnej pomoci uzavreli krajiny, ktoré vyznávali a uskutočňovali rozdielne ideály usporiadania spoločnosti a mali vlastné, často protikladné mocenské záujmy, čo oslabovalo už len možnosť vnútornej súdržnosti tohto zoskupenia. Išlo o účelové politicko-diplomatické spojenectvo, v ktorom absentovali účinné vojenské dohody, konkrétna aplikácia a fungovanie politických zmlúv.

Hodnotenie medzinárodného postavenia ČSR z hľadiska definovania hlavného nebezpečenstva bolo v zásade realistické a E. Beneš sa už v septembri 1933 domnieval: „Ak sa udrží Hitlerov režim, zdá sa takmer nevyhnutné, že dôjde k medzinárodným konfliktom, t. j. možnosť vojny do troch-štyroch rokov.“⁵⁰ V polovici 30. rokov bolo vládnucim politickým elitám v republike zrejme, že konflikt s nacistickým Nemeckom je nevyhnutný. Zabrániť tejto hrozbe, resp. zabezpečiť pomoc v podobnom prípade, mali predovšetkým diplomaticko-politické dohody s veľmocami, ktorých prvoradým zmyslom bolo vylúčiť, aby prípadný konflikt s nacistickým Nemeckom mal charakter izolovanej vojny. Cieľom československej diplomacie, ale aj propagandy bolo presvedčiť západné veľmoci, politické kruhy a verejnosť, že v tomto zápase by nešlo len o záujmy ČSR, ale o obranu svetovej demokracie, bezpečnosť európskych štátov, mocenských pozícií veľmocí, udržanie existujúceho územného status quo, zastavenie agresívnej politiky Berlína. Mala sa vytvoriť predstava, že ide o obranu všeobecne demokratických hodnôt, demokracie a demokratického vývoja v konfrontácii s totalitnými tendenciami a fašistickou mocnosťou. V konečných dôsledkoch takto chápaná obrana republiky by musela v prípade ohrozenia bezpečnosti a územnej integrity ČSR zo strany nacistického Nemecka vyústiť v nový medzinárodný konflikt, k novej „veľkej vojne“. Československo uplatňovaním nepopierateľného práva brániť svoju územnú celistvosť sa dostávalo do situácie, keď značná časť diplomatov, politikov a verejnosti v zahraničí v dôsledku nacistami úspešne vedenej psychologickéj vojny považovali republiku „za vinníka krízy, a teda by bola aj vinníkom

⁴⁹MANČEV, K. – BYSTRICKÝ, V.: B'algarija i nejnite s'asedi 1931 – 1939. Sofia 1978, s. 280 a n.

⁵⁰Archív T. G. Masaryka, Benešov archív I. Malá dohoda, šk. 3 bez čísla. Konferencie Stále rady Malé dohody v Sinaji ve dnech 24. – 27. 9. 1933.

vojny“.⁵¹ Československá diplomacia nedokázala presadiť svoje videnie krízy a presvedčiť politikov aj verejnosť v demokratických krajinách o správnosti a oprávnenosti svojho postoja. Postupne v druhej polovici 30. rokov, keď SdP nastolovala otázku úpravy postavenia Nemcov v ČSR, sa mnohým politikom a verejnosti javilo Československo ako štát, ktorý chce rozpuťť aj novú svetovú vojnu, len aby zabránilo uplatneniu práv národnostnej menšiny. Možno do určitej miery súhlasiť s názorom, že E. Beneš „v celej septembrovej kríze vršil jednu chybu za druhou – pod rastúcim tlakom vystupovali na povrch vady jeho povahy. Hľadal kompromis a nenašiel v sebe potrebnú rozhodnosť, keď sa udalosti obrátili proti nemu.“⁵² Je nutné tiež povedať, že chcel republiku brániť za podmienky pomoci spojencov, priameho útoku tretej ríše, ale nie v izolovanej vojne. Jeho cieľom bolo „nevyvolať vojnu, aby nám spojenci neodopreli pomoc“.⁵³ Po stupňovaní nacistických požiadaviek pri stretnutí N. Chamberlaina s A. Hitlerom v Godesbergu (22. – 23. 9. 1938) a po vyhlásení všeobecnej mobilizácie (23. 9. 1938) za súhlasu Londýna a Paríža dúfal, že dôjde k vojenskému konfliktu a Československo sa bude brániť za pomoci západných veľmocí. Avšak E. Beneš a československá diplomacia, aj keby robili bezchybné politické kroky, nedokázali, ale zrejme ani nemohli dokázať, zmeniť postoj Veľkej Británie a Francúzska, aby išli do prípadnej novej vojny, dokiaľ v rozhodujúcich kruhoch v Londýne a Paríži panoval názor, že Praha ide len o to, aby sudetskí Nemci zostali v ČSR. Na druhej strane územné zmeny, ktoré E. Beneš považoval za krajnú možnosť riešenia krízy, a túto alternatívu tľmočil minister Jaromír Nečas v Paríži Leonovi Blumovi (17. 9. 1938) pred rozhodujúcim stretnutím britských a francúzskych politikov v Londýne (18. 9. 1938), využívali E. Daladier a N. Chamberlain ako zdôvodnenie alebo ospravedlnenie postupu neskôr uplatneného v Mnichove. Vyplýva to aj zo správy československého vyslanca v Paríži Štefana Osuského z 4. 10. 1938, ktorý takto interpretoval slová E. Daladiera: „Keď prezident Beneš navrhol postúpiť Nemecku jeden milión sudetských Nemcov, potom Chamberlain povedal Daladierovi: keď jeden milión prečo nie dva a prečo nie tri milióny, keď to vyžaduje definitívne vyriešenie sudetského problému?“ Rovnako za inej situácie M. Hodža v rozhovore s poľským vyslancom v Prahe Kazimierom Papéeom „ako súkromná osoba“, ale „v mene pravicovo stredovej koalície“ a v „zosúladení s E. Benešom“ hovoril, že „Československo je pripravené odstúpiť Poľsku Zaolzie“, Maďarsku „Žitný ostrov“, akceptovať „londýnsky návrh“ t. j. anglo-francúzske propozície, prebudovať ČSR na „národný štát“, zmeniť vzťahy s Varšavou, aby uľahčilo „pozíciu Poľska pri rozširovaní jeho mocenského vplyvu v strednej Európe a v Podunajsku“. Cieľom bolo, aby Varšava „presvedčila Berlín“, že „kladenie nových ponížujúcich požiadaviek“ je vzhľadom na vnútropolitickú situáciu nemožné. M. Hodža sa domnieval, že „celý problém súvisiaci so situáciou s Československom by bol vyriešený v priebehu týždňa a podarilo by sa zachrániť mier v Európe“.⁵⁴

Úsilie západných veľmocí zabrániť vzniku vojenského konfliktu ústupkami priviedlo Prahu v druhej polovici septembra do zložitej situácie, o ktorej sa prakticky v politických ani armádnych kruhoch predtým neuvažovalo. Československo bolo postavené pred alternatívou alebo viesť izolovanú lokálnu vojnu, alebo prijať podmienky A. Hitlera presadzované spojencami, a teda kapitulovať. Ako určitá alternatíva sa javila možnosť zmeny vlád v Paríži a Londýne, najmä keď do Prahy prichádzali správy, že britská vláda 22. 9. 1938 odstúpi. Vyslanec J. Masaryk telefonoval z Londýna E. Benešovi (24. 9. 1938), že „tu sú pre nás všetky politické smery“ a tvrdil: „Vo Francúzsku sa to ostatne už mele“, ale tieto optimistické informácie nezodpovedali realite. Vo francúzskych politických stranách a vo verejnosti boli značné pro-

⁵¹TESAŘ, J.: Mnichovský komplex. Jeho příčiny a důsledky. Praha 2000, s. 68.

⁵²ZEMAN, Z.: Edvard Beneš. Politický životopis. Praha 2000, s. 145.

⁵³SÚA, PMR, XVIII-6. Zasadnutie vlády 28. 9. 1938; Mnichov v dokumentech. Praha 1958, zv. 2, dok. 166.

⁵⁴Dokumnety, ref 17, zv. 2, dok. 829; LACAZ, I.: La France et Munich. Etude d'un processus décisionnel en matière de relations internationales. Bern, New York, Paris, Wien, s. 297 a n; LANDAU, Z. – TOMASZEWSKI, J.: Mo-nachium 1938. Polskie dokumenty dyplomatyczne. Warszawa 1985, dok. 346.

československé sympatie, ale rovnako sa presadzovali tí, ktorí chceli mierové riešenie problému.⁵⁵ Nádej, že pod tlakom verejnosti, politických strán a skupín (Leon Blum, Winston Churchill) by mohlo dôjsť k zmene vlády v Paríži, resp. Londýne, a tým k zmene ich postoja k riešeniu československej krízy, sa nenaplnila. Samotná aktivita pražskej vlády, ktorá by mala, resp. mohla vývoj posunúť týmto smerom, bola v septembrových dňoch nedostatočná. Kontakty mimovládnych inštitúcií, politických strán, odborových zväzov s partnerskými alebo ideovo príbuznými organizáciami vo Francúzsku a Veľkej Británii, boli minimálne a prakticky individuálne. S pomocou a podporou americkej verejnosti, ktorá sa vyžívala v izolacionizme, sa nedalo počítať. Rovnako nádej, že po rozhovoroch N. Chamberlaina s A. Hitlerom v Godesbergu nacistické Nemecko zahájí agresiu, a tým donúti Francúzsko konať, vyplývalo z nesprávneho hodnotenia stavu vecí. V Prahe dobre nepochopili niektoré postupy britskej politiky po uvedených neúspešných rokovaníach N. Chamberlaina s A. Hitlerom, keď sa domnievali, že Londýn má výhrady, resp. zaujíma negatívne stanovisko k stupňujúcim sa požiadavkám Berlína. Skutočný stav bol iný. Veľká Británia nechávala Nemecko v neistote, a týmto spôsobom ho nútila, aby pristúpilo k mierovému riešeniu problému. Československo bolo pritom cieľavedome vmanipulované do situácie, aby robilo ústupky, hľadálo kompromisy, pretože existovala reálna hrozba jeho označenia za hlavného podnecovateľa vojnového riešenia. Politici v Prahe, a predovšetkým E. Beneš, mali v rukách rozhodnutia a boli kompetentní odmietnuť nátlak spojencov, požiadavky nacistického Nemecka tlmočené Veľkou Britániou a Francúzskom, Mnichovskú dohodu, ale obávali sa izolovaného konfliktu. Neurobili tak, pretože veľmoci mnichovským diktátom ponechali ČSR len možnosť voľby „medzi vraždou a sebevraždou“ a v prípade odporu „urobili by sme čestnú vojnu, ale stratili by sme samostatnosť a národ by bol vyvraždený“.⁵⁶ V konečnom dôsledku takto dovolili, aby otázku suverenity štátu, jeho územnej celistvosti riešili tretie štáty. V celom tomto politickom kontexte bola však do značnej miery oprávnená otázka „ako možno brániť krajinu, ktorá sa sama nebráni?“ Wiston Churchill sa domnieval, „že Beneš urobil chybu, keď sa podriadil. Mal hájiť svoju líniu pevností. Akonáhle by sa raz začalo bojovať, Francúzsko by mu bolo, ako som si vtedy myslel, prišlo pri vzopätí národného cítenia na pomoc a Veľká Británia by sa takmer okamžite postavila po bok Francúzska.“⁵⁷

Argumentácia, zdôvodnenie, či ospravedlnenie prijatého rozhodnutia v Mnichove vychádzali predvšetkým z názoru, že je nutné zabrániť „vybitiu celého národa“, zachrániť jadro národa a existenciu štátu, aj keď okypteného. Alternatíva obrany republiky len so ZSSR sa odmietala, pretože v čase Mnichovskej dohody sa pochybovalo, „či by za tejto situácie Sovieti nám chceli pomôcť“ a či by ich pomoc bola účinná“. Existovali aj iné názory: „vojna môže časť národa vyhladiť, ale duch národa zostane. Sloboda sa vykupuje len krvou.“⁵⁸ Podobné predstavy panovali aj v časti armádneho velenia.

Predstava obrany Československa vychádzala z predpokladu, že republika sa bude brániť proti agresii nacistického Nemecka v rámci európskej koalície. Operačné plány československej armády nepočítali s alternatívou izolovaného konfliktu s Nemeckom zrejme už len preto, aby sa nespochybnili záruky dané spojencami a tiež spojenecký systém. Vybudované opevnenia v druhej polovici 30. rokov mali predovšetkým slúžiť na zdržanie nacistických armád, aby sa utvorili podmienky na mobilizáciu a k ústupu bojom na Slovensko. Situácia, ktorá vznikla v septembri 1938 bola jedinečná tým, že mobilizácia prebehla v mierových podmienkach

⁵⁵GELLERMANN, W. G.: ...a naslouchali pro Hitlera. Tajná říšská záležitost: odposlouchávací centraly Třetí říše. Brno 1995, s. 227, 229

⁵⁶SÚA, PMR XVIII-8, Jan Syrový 30. 9. 1938, E. Beneš na zasadnutí vlády 30. 9. 1938.

⁵⁷Dokumenty vnější politiky SSSR. Moskva 1977, zv. 21, dok. 410. Minister zahraničních věcí Turecka T. Rüstü Aras; CHURCHILL, W.: Druhá světová válka. Blížící se bouře. Praha 1992, zv. 1, s. 274.

⁵⁸SÚA, PMR, XVIII-8, Na zasadnutí vlády 30. 9. 1938 ministři Imrich Karvaš a František Nosál.

a stav pripravenosti armády čeliť agresii bol za danej situácie, existujúcej výzbroje, schopnosti a skúsenosti dôstojníckeho zboru optimálny. Armádu sa podarilo dostať do bojovej pohotovosti za podmienok, o akých sa nedalo uvažovať ani v najoptimistickejších predpokladoch. Pri hodnotení tejto skutočnosti niektorí vychádzajú z názoru, že „Hitler sa vzdal akejkol'vek priamej alebo nepriamej snahy rušiť československú mobilizáciu“, ktorej skutočnosť nasvedčuje, že mal „istotu o tom, že ide o púhu hru, alebo že mu československé opatrenia a strategická výhoda, ktorú Čechom zadarmo dáva, nemôžu spôsobiť vážnejšie ťažkosti“.⁵⁹ Na druhej strane bol tu názor kompetentných činiteľov armády, ktorí považovali situáciu armády za „veľmi dobrú“, pretože, ako ubezpečoval E. Beneš náčelník hlavného štábu generál Ludvík Krejčí (29. 9. 1938) „naša armáda asi do dvoch dní bude úplne pohotová zadržat' útok snád' všetkých síl Nemecka bez veľkého nebezpečia, ak nepôjde proti nám Poľsko“.⁶⁰ Toto presvedčenie vychádzalo aj z hodnotenia nemeckej armády: „Všetky šírené správy o jej mohutnosti, výzbroji, odhodlanosti bojovať s celým svetom je nutné prijímať so značnou rezervou. Žiadna armáda na svete nemôže v tak krátkej dobe, ktorú malo terajšie Nemecko k dispozícii, vydupať zo zeme dokonalé kádre, získať všestranne vycvičených dôstojníkov a dostatočný počet vycvičených záložníkov.“⁶¹ Pripravenosť armády, jej morálny stav, výzbroj, hodnotenie sily nemeckej armády, ale aj vlastenectvo, odhodlanie, boli tie faktory, ktoré spôsobovali, že časť velenia armády chcela viesť aj izolovanú vojnu. Stavala sa proti kapitulácii pred mníchovskou konferenciou, a rovnako po nej, riadiac sa zásadou „Keď zomrieť, tak čestne.“⁶² Vedúce kádre armády aj v deň zahájenia mníchovskej konferencie intervenovali u prezidenta a tvrdili: „Musíme ísť do vojny, nech sú dôsledky akékoľvek“. Intervenciu E. Beneš odmietol s argumentom, že „bolo by pre mňa ľahkomyselné, keby som chcel viesť národ na jatky v tejto chvíli v izolovanej vojne“.⁶³

Definitívne prijatie mníchovského diktátu na zasadnutí vlády za účasti prezidenta republiky 30. 9. 1938 medzi 11.45 a 12.00 hodín sa odohralo v paradoxnej situácii. Československá armáda bola v danom momente po úspešnej mobilizácii v plnej bojovej pohotovosti, a na druhej strane sa nachádzalo Československo v takmer úplnej medzinárodnej izolácii, ak neberieme do úvahy sympatie Sovietskeho zväzu, ktoré však neboli podložené konkrétnymi krokmi, ako aj niektoré prejavy sympatií a porozumenia zo zahraničia. Nikdy predtým sa v celom procese krízy v roku 1938 nenachádzalo Československo v takých zložitých pomeroch. Mierová eufória podložená dohodou štyroch veľmocí v Mníchove utvárala atmosféru, v ktorej sa ČSR mohla v prípade odmietnutia uznesení veľmocí nielen dostať do situácie, že by viedla izolovanú vojnu s Nemeckom, ale reálna bola aj hrozba, že by ju mnohé štáty, ale aj mierumilovne naladená verejnosť označili za vinníka vojny, pretože mier už bol zachránený. Navyše vláda a prezident súhlasili 21. 9. 1938 s britsko-francúzskymi propozíciami, t. j. s odstúpením určitých častí územia a v danej situácii sa nejavilo ako podstatné, že sa rozsah územných zmien v niektorých smeroch značne líšil od pôvodných požiadaviek. Rozhodujúce bolo, že sa celá záležitosť uzavrela bez vzniku ozbrojeného konfliktu.

***

Prevažná časť verejnosti v ČSR, ale mimoriadne česká verejnosť, zaujímala k stupňovaniu nemecko-československého napätia takmer jednoznačné stanovisko. Odhodlanie brániť re-

⁵⁹TESAŘ, ref 51, s. 48.

⁶⁰Mníchov, ref 53, zv. 2, dok. 169. Náčelník hlavného štábu, generál Ludvík Krejčí.

⁶¹Mníchov, ref 53, zv. 2, dok. 150. Memorandum náčelníka hlavného štábu generála Ludvíka Krejčího 9. 9. 1939.

⁶²Tamže.

⁶³BENEŠ, E.: ref 44, s. 340 – 341.

publiku proti prípadnej agresii nacistického Nemecka bolo všeobecné, aj keď existoval „tábor ustrašencov“⁶⁴ a viac-menej prirodzene negatívny postoj väčšiny príslušníkov národnostných menšín. Tieto nálady podporovalo a živilo prehnané zdôrazňovanie sily, pevnosti a odolnosti spojeneckého systému republiky vyúsťujúce hlavne u českých a slovenských predstaviteľov vládnych strán do takmer bezhraničnej dôvery v pomoc spojencov. Zafixovala sa predstava, že Československo sa bude brániť, a v tomto boji ho budú podporovať veľmoci. Signály spochybňujúce odhodlanie spojencov prísť na pomoc republike sa ignorovali, resp. neprenikali na verejnosť. Šok, ktorý zažila verejnosť po doručení ultimáta a jeho prijatí vládou, sa zmenil v rozhorčenie vyjadrené nesúhlasom a odporom k tomuto postupu, vo väčšej miere v Čechách, ako na Slovensku, pretože vo východnej časti republiky, okrem pokusov komunistov sa neobjavili snahy verejne demonštrovať svoje postoje. Slovensko sa malo podľa predstáv predstaviteľov koalíčných strán zachovaním klľudu a pokoja prezentovať ako pevná, konsolidovaná časť štátu. Priebeh mobilizácie ďalej potvrdil odhodlanie obyvateľstva brániť republiku, pričom mobilizácia na Slovensku neprebehla s takým nadšením, ako v českých krajinách, ale na druhej strane v širšom rozsahu, pretože príslušníci maďarskej menšiny, až na niektoré dezercie, splnili mobilizačný príkaz.

Medzi postojmi českých a slovenských politických špičiek, ak neberieme do úvahy verejne prezentovaný jednotný a jednoznačný postoj KSČ, panovali určité rozdiely. Zatiaľ čo časť českých politických a vojenských elít začala mať výhrady a nesúhlasila s prijatím ultimáta Mníchovskej dohody a pod., prezentovali sa postoje brániť štát aj v izolovanej vojne, resp. začiatkom októbra vznikli aj pokusy zmeniť vládnu garnitúru, na Slovensku sa takéto pokusy neobjavili. Zástupcovia vládnych koalíčných strán prakticky bez výhrad prijali a obhajovali postup vlády a prezidenta a verejne neprezentovali iné predstavy a koncepcie, resp. kritické postoje. Osobitné stanovisko zaujímala Hlinková slovenská ľudová strana.

V českých politických stranách niektorí jednotlivci, zvlášť viacerí agrárnici videli východisko z krízy v dohode s Nemeckom. Prístup HSLS k československej kríze, zvlášť v čase jej vyvrcholenia v septembri 1938, vychádzal z princípov uplatnenia appeasementskej politiky a využitia situácie na prešadenie požiadavky autonómie. Vedúce kruhy strany pochybovali, že západné veľmoci prídu CSR na pomoc a boli presvedčení, že v izolovanom konflikte s treťou ríšou bude republika porazená. Vychádzajúc z eventuality rozpadu štátu rokovali o autonómii Slovenska v rámci Maďarska, resp. koncom septembra navrhovali utvoriť úniu s Poľskom.⁶⁵ Podporovali mierové riešenie septembrovej krízy a poslanci Jozef Tiso a Martin Sokol v liste E. Benešovi žiadali, aby akceptoval ultimátum západných veľmocí a okamžite riešil „slovenskú otázku“.⁶⁶ Verejne schvaľovali postup N. Chamberlaina „tohto dobre vychovaného pána“, ktorý „je horlivý navštevnateľ kostola, kresťan starodávnej tradície, a preto jeho kresťanské svedomie mu nedovolilo a nedovoľuje spoliehať sa na takú pomoc, ktorá šíri bezbožníctvo“. Ich stanovisko vyplývalo aj z obáv možnej vojenskej konfrontácie medzi Nemeckom, Československom a západnými veľmocami, čo by mohlo znamenať aj zánik európskej civilizácie a ohrozenie kresťanstva. Za zložitú situáciu mali byť zodpovedné „pražské kruhy“ a im „prisluhujúci karieriisti a zbohatlíci zo Slovenska“.⁶⁷

Reakcia českej a slovenskej verejnosti na Mníchovskú dohodu bola v podstate totožná. Na jednej strane sa hľadal vinník, za ktorého značná časť verejnosti považovala „zradu západných veľmocí“. V slovenských pomeroch v radoch provládne orientovaného politického spektra, snád' najvýstižnejšie charakterizoval situáciu názor: „Boh nech vám spravodlivo za-

⁶⁴Dokumenty k histórii mníchovského diktátu 1937 – 1938. Praha 1979, dok.31. K. Krofta sovietskemu vyslancomi v Prahe S. Alexandrovskému.

⁶⁵DEÁK, L.: Hra o Slovensko. Bratislava 1991, s.146.

⁶⁶AÚTGM, Benešov archív, šk. 261, b. č.

⁶⁷Slovenská pravda, 22. 9. 1938.

platí, vládati na západe, ten ohavný skutok, ktorým ste sa nám odmenili za našu vernosť.“⁶⁸ Súčasne opozičná HSLS začala systematický boj proti vládnej garnitúre a stupňovala útoky proti E. Benešovi, spochybňovala princípy zahraničnej politiky, demokratického systému atď. Mníchovské udalosti využili pravicové strany v republike, aj keď v jednotlivých častiach štátu rozdielne – na preskupenie moci, pričom v slovenských pomeroch HSLS išlo navyše o oslabenie pozícií českých vládnucich elít, presadenie nového štátoprávneho usporiadania, rýchlu likvidáciu demokratického systému a zavedenie autoritatívneho režimu. Ak situáciu v českých krajinách možno výstižne charakterizoval názor: „Keď nemôžeme s anjelmi spievať, budeme s vlkami vyt“, na Slovensku sa agitovalo s heslami „budeme si vládnuť sami“, vybudujeme „nové“ Slovensko a pod. Zatiaľ čo však v českej verejnosti prevládala hlboká trauma z Mníchova, na Slovensku HSLS, tým, že sa na základe dohody politických strán v Žiline zo 6. 10. 1938 a po akceptovaní týchto dohôd ústrednou vládou dostala k moci, sa usilovala vtlačiť verejnosti optimistické videnie budúcnosti.

Je nespornou skutočnosťou, že „Mníchov v českých a tiež slovenských dejinách je uzlový bod“⁶⁹, ale rovnako je pravdou, že momentálny dosah tejto udalosti a jej dopad na budúcnosť bol u oboch národov v niektorých smeroch rozdielny. Pre český národ znamenal začiatok konca dvadsať rokov spoločne budovaného štátu, po ktorom nasledovala okupácia ako dôsledok „mníchovskej zrady“, pre Slovensko momentálnu traumu, pričom oveľa bolestnejšie, bezprostrednejšie a celospoločensky silnejšie sa ho dotkla strata južných oblastí na základe Viedenskej arbitráže (2. 11. 1938). Na druhej strane budovanie slovenskej štátnosti v rámci republiky po prijatí zákona o autonómii Slovenska 22. 11. 1938 a neskôr samostatného štátu, bez ohľadu na podmienky jeho vzniku, charakter a medzinárodné postavenie, tlmilo u značnej časti obyvateľstva negatívne pocity spojené s Mníchovom. Udalosti zo septembra 1938 a s nimi spojený 14. a 15. marec znamenali pre český národ likvidáciu národnej samostatnosti a okupáciu, pre časť slovenskej spoločnosti zase vyvrcholenie alebo prezentovanie vyvrcholenia politických zápasov v minulosti vyúsťujúcich do vzniku samostatného štátu. Rovnako rozdielne bolo vytypovanie nepriateľa – Nemecka a Maďarska, čo spätne ovplyvňovalo hodnotenie, resp. zaujatie stanoviska k mníchovským udalostiam, nielen čo do intenzity pertraktovania dohody z 29. 9. 1938, resp. 2. 11. 1938, ale aj z hľadiska ideových a ideologických kritérií, medzinárodného významu a vnútropolitického dosahu. Prirodzene existoval podstatne rozdielny prístup medzi stanoviskom nových vládnucich elít, ktoré sa dostali k moci po Mníchove a vznikajúcou opozíciou v oboch krajinách, pričom v kruhoch opozície nebolo podstatnejších rozdielov medzi českým a slovenským domácim alebo zahraničným odbojom v názoroch na tieto otázky.

***

Propagandistické ovplyvňovanie a manipulovanie s postojmi a názormi verejnosti, je v totalitných a diktátorských režimoch nielen bežnou ale priam nevyhnutnou praxou. Tento propagandistický postup sa však nie často darilo presadzovať pri ovplyvňovaní svetovej verejnej mienky. Nacistickej propagande sa to v roku 1938 podarilo. V dôsledku jej cieľavedomosti, bezohľadnosti, brutalite, využitím dezinformovanosti a vymyslených klamstiev dokázala presadiť svoju verziu videnia, hodnotenia udalostí a faktov a prakticky vyhrať zápas o svetovú verejnú mienku v demokratickom svete. J. Goebbels s neskrývaným nadšením si zapísal 21. 9. 1938 do denníka: „Dirigujeme dnes takmer celú svetovú mienku.“ Napriek mnohým sympatiám s Československom, hlásiacim sa dobrovoľníkom ochotným bojovať na jeho strane,

⁶⁸Slovenská politika, 2. 10. 1938.

⁶⁹TIGRID, P.: „Kapesní průvodce inteligentní ženy po vlastním osudu“. Praha 1990, s. 7.

pozitívnemu postoju časti masovokomunikačných prostriedkov a politických kruhov, prevažná časť verejnosti a politikov, keď hľadala východisko z alternatívy vojna alebo mier, uprednostnila prirodzene právo Nemcov na sebaučenie v Československu, vrátane odstúpenia niektorých častí republiky tretej ríši, pretože napr. „verejná mienka vo Veľkej Británii bola získaná pre myšlienku, že nemožno tri a pol milióna Nemcov držať v našom štáte proti ich vôli“.⁷⁰ Tento stav sa dosiahol aj v dôsledku metód, ktoré používali nacisti. Typicky bol postup vedúceho tlačového oddelenia Geobbelsovho ministerstva Alfreda Ingemara Brendta, ktorý s využitím máp generálneho štábu, telefonických zoznamov a adres vyrábal hrôzostrašné historiky o neustálom „českom terore“ a nimi zásoboval médiá. Situácia sa vyhrotila natoľko, že v ministerstve propagandy mali problémy, ako udržať, resp. stupňovať propagandisticky vyvolané napätie.

Dôležitou súčasťou propagandistického ovplyvňovania nemeckého obyvateľstva v Sudetoch, ale aj verejnosti v zahraničí, bolo využívanie v tej dobe najmodernejšieho média – rozhlasu. Hlavne v dobe vystupňovaného politického napätia v septembri 1938 ovplyvňovali ríšske vysielače priebeh udalostí už len preto, že v častiach Československa obývaných nemeckým obyvateľstvom sa prakticky počúvali len ríšske stanice. Nešlo len o jednostranné politické ovplyvňovanie obyvateľstva, ale aj o jeho sústavné propagandistické spracovanie. V niektorých podmienkach dochádzalo však k paradoxnej situácii, pretože ríšsky rozhlas prinášal správy len o krivdách, „českých zverstvách“, bití a prenasledovaní Nemcov, ale mnohí obyvatelia nemeckého pôvodu sa tým cítili dotknutí a tvrdili: „Naložili sme Čechom najmenej toľko, ako oni nám.“⁷¹

Neúspech československého ovplyvňovania svetovej verejnosti spočíval aj v postupoch, aké volili kompetentné miesta v Prahe a pracovníci SdP poverení prácou s masmédiami. „Keď sa v niektorom zapadlom mestečku alebo dedine pobili Česi so sudetskými Nemcami zobral Ullrich (Oskar Ullrich, tlačový šéf SdP) v Prahe telefón a každý zo spravodajcov mal historiku v nemeckom podaní, skôr ako sa Česi o príhode vôbec dozvedeli. A okolo desiatej hodiny večer, keď práve začínala moja denná práca a kedy hlásila sudetonemecká strana zo severných Čiech zrážku za zrážkou, boli činovníci českej tlačovej služby pravidelne buď v posteli, ale ich nebolo možné zastihnúť. Mal som denné a nočné číslo Ullrichovho telefónu a Ullrich bol vždy na svojom mieste. Mal som rovnako telefónne čísla ôsmich pracovníkov štátnej tlačovej služby československého ministerstva zahraničia. Ťahal som však pánov s omluvou vždy buď z postele, alebo z niektorej reštaurácie. Neboli na to zvyklí. Ukončili svoju dennú prácu, a teda mali už po povinnostiach. Domnievali sa, že pravdivé vylíčenie nejakého incidentu môže počkať do rána. Príliš sa spoliehali na pravdu. Heslom ich krajiny bolo: Pravda zvíťazí.“⁷² Realitu týchto tvrdení potvrdzuje skutočnosť, že v Prahe si plne uvedomili význam a dosah propagandy až 16. 9. 1938, keď vzniklo ministerstvo pre tlač na čele s Hugom Vavrečkom.

Obdobná bola však situácia aj na československých zastupiteľských úradoch. Tlačová služba na vyslanectvách v Paríži a Londýne bola „v rukách inteligentných a ochotných úradníkov, ktorých práca bola predom mnou často chválená, no títo nemajú pri rozsiahlom pracovnom rozdelení ani len technickú možnosť zásobovať náležite a pravidelne informačným materiálom žurnalistov“.⁷³

Nálady a postoje verejnosti sa v priebehu septembra menili a modifikovali, ale keď došlo k podpísaniu Mníchovskej dohody, všeobecne vo svetovej verejnej mienke zavládlo uspokojenie a často priam nadšenie. Mimoriadne tento stav potvrdzovalo privítanie N. Chamberlai-

⁷⁰SUA, PMR, XVIII-2. K. Krofta na zasadnutí vlády 23. 9. 1938.

⁷¹MORELL, S.: Viděl jsem ukřižování. Sudety 1938 – 1939. Brno 1995, s. 104.

⁷²Tamže, s. 48 – 49.

⁷³Memorandum Vladimíra Clementisa o nových formách československej propagandy vo Francúzsku a Anglicku roku 1938. Ed. L. Deák. In: Slovanský přehled, 1978, č. 6, s. 491.

na a zvlášť E. Daladiera po návrate z mníchovskej konferencie. Národy a štáty túžili po zachovaní mieru a mnohí sa domnievali, že v Mníchove štyri veľmoci na jeho záchranu urobili nesmierne veľa. Existovalo aj iné, skeptické hodnotenie Mníchova, vystihujúce nielen podstatu dohody veľmocí, ale aj jej priame negatívne dôsledky, vrátane povzbudenia nacistického Nemecka k ďalšej agresii. Wiston Churchill už v septembri 1938 konštatoval: „Nie je ohrozené len Československo, ale rovnako sloboda a demokracia všetkých národov. Presvedčenie, že bezpečnosť môže byť dosiahnutá hodením malého štátu vlkom, je osudný omyl.“⁷⁴ Tieto varovné hlasy, prognózy sa strácali v eufórii, ktorá nastala. V uvedenom širokom kontexte len málo politikov chápalo alebo chcelo pochopiť cenu, za akú sa mier zachránil, aj keď zainteresovaní si uvedomovali možné následky.⁷⁵ Vo všeobecnosti dočasne prevládalo pozitívne videnie budúcnosti, nádej, že sa podarilo zachrániť mier. V tomto kontexte len málokoho zaujímala obeť, ktorú prinieslo Československo, navyše, keď sa zdalo, že by mohla byť primeraná dosiahnutému výsledku.

Mníchovská dohoda bola diktátom veľmocí, ktorý československé vládne kruhy akceptovali z obavy, že v izolovanej vojne by sa štát nedokázal ubrániť a došlo by k obrovským ľudským stratám – „zničeniu národa“. Ako však ukázal ďalší vývoj tento „spôsob záchrany mieru“ nielenže nebol účinný, ale naopak posilnil a podporil agresívne ambície nacistického Nemecka. Dôležitým poučením sa do budúcnosti stal fakt, že ustupovaním pred agresorom sa nedá zabrániť vojne.

V. BYSTRICKÝ: DAS ABKOMMEN DER VIER GROSSMÄCHTE IN MÜNCHEN IM JAHRE 1938

Das Münchener Abkommen vom 29. 9. 1938 stellte eine präzise vorbereitete und realisierte Aggression durch friedliche Mittel dar. Ihr Hauptziel war die politische und militärische Degradation der Tschechoslowakei. Das nazistische Deutschland nutzte zur Realisierung seiner Pläne die Frage der Stellung der Deutschen in der Tschechoslowakei aus, und aus diesem innerpolitischen Problem schaffte es die Grundfrage der europäischen Politik, die zur Zwangsentscheidung Krieg oder Frieden gradierte. Durch eine präzise Propaganda gelang es ihm die öffentliche Meinung in der Welt zu beeinflussen. Ein beträchtlicher Teil der Öffentlichkeit machte sich die These zu eigen, es sei nötig, dem nazistischen Deutschland einen Teil des durch deutsche Bevölkerung bewohnten tschechoslowakischen Gebietes abzutreten, um den Frieden in Europa zu retten. Unter dem Druck der Großmächte kapitulierten die Regierung und der Staatspräsident von ČSR. In einem isolierten Krieg hätten sie den Staat nicht verteidigen können, und es hätte große Menschenopfer gekostet. Die wirklichen Ziele des nazistischen Deutschlands zeigten sich sofort nach dem Abkommen in München, als A. Hitler bereits im Oktober 1938 der Armee den Befehl erteilte, zur Liquidation der „Resttschechei“ vorbereitet zu sein.

---

⁷⁴CHURCHILL, ref 57, s. 275.

⁷⁵Československý vyslanec v Paríži v správe zo 4. 10. 1938 o rozhovore s E. Daladierom písal: „Daladier opakoval znova a znova, že to čo robí sa mu nadovšetku mieru hnuší“ a vie dobre „čo znamená Mníchov nielen pre Československo ale tiež i pre Francúzsko“. Dokumenty, ref 17, zv. 2, dok. 829.